

SAMMANFATTNING AV NORDISKA MAKTUTREDNINGAR

ur **Nordiska initiativ för aktivt medborgarskap utgående från principen om livslångt lärande**. Justitieministeriets publikationer 1/2005, Finland

2.3 Makt-och demokratiutredningar i Norden

Forskaren Anu Mutanen vid Jyväskylä universitet har gjort en finsk utredning över de senaste decenniernas makt- och demokratiutredningar i Sverige, Norge och Danmark i rapporten *Kysymyksiä demokratian kehittämisestä* (Frågor kring demokratins utveckling, JM 2004:5)¹.

Mutanens rapport redogör för de statliga demokratiutredningarna i de tre nordiska länderna genom att spegla indelningen i representativ och direkt demokrati i förhållande till respektive lands grundlagar. Dessutom tar rapporten upp de tre ländernas förvaltningsmodeller och linjedragningar inom demokratipolitiken samt ansvarsfrågor som hör till demokratin.²

Mutanens rapport tangeras här, men utgångspunkten är snävare, pedagogisk snarare än juridisk. Här begränsas tidsspannet till de senaste åren, med speciell tonvikt på vad utredningarna eventuellt säger om aktivt och demokratiskt medborgarskap och vilka verktyg som härtill erbjuds.

Danmark

I Danmark har diverse forskningsprojekt analyserat demokratirelaterade teman sedan 1970-talet, men en strukturerad behandling av makt- och demokratispörsmål blev möjlig sedan Folketinget år 1994 tillsatte *Udvalget vedrørende analyse av demokrati og magt i Danmark*. Detta utskott gav ramarna till den slutliga *Magtutredningen. En analyse af demokrati og magt i Danmark* (1997-2003) som tog utformningen av ett brett forskningsprojekt, med fem forskare i ledningen och målet att med alla samarbetspartners publicera totalt ett 50-tal böcker och ett 30-tal skrifter.

Magtutredningen levererade sin slutrapport i september 2003 inklusive huvudresultaten, *Magt og demokrati i Danmark*.³ Uppdraget blev formulerat i två frågor som behandlades både empiriskt och normativt:

* Hurudant är folkstyrets tillstånd i Danmark vid övergången till det 21. århundradet, och i vilken omfattning lever det upp till våra demokratiska ideal?

* Hur har folkstyret utvecklats under den senare delen av det 20.århundradet, och har utvecklingen gått mot det bättre eller värre?

Den första problemställningen gällde möjliga förändringar i den enskilda medborgarens möjligheter att påverka egna och samhällets beslut, medan den andra gällde eventuella förskjutningar i den institutionella makten nationellt och internationellt.

¹ Anu Mutanens rapport är skriven på finska, men i slutet av utredningen finns ett sammandrag på svenska med de mest centrala resultaten och åtgärdsförslagen (sid.151-170).

² Mutanen 2004, sid. 3.

³ *Magt og demokrati i Danmark – hovedresultater fra magtutredningen*. 2003. Aarhus Universitetsforlag.

- demokratin som *en livsform*, där samtalen före och mellan besluten är det centrala elementet; denna syn liknar den *deliberativa* demokratiförståelsen och tillskrivs Hal Koch.

Utredningens resonemang mynnar ut i en beskrivning av fyra ideal för ett demokratiskt samhälle:

- *Lika politiska rättigheter* baserat på allmän valrätt, majoritetsbeslut och minoritetsskydd,
- *Fri åsiktsbildning* som bygger på öppen och mångsidig tillgång till information,
- *Omfattande och likvärdigt deltagande* som igen förutsätter en förhållandevis stor jämlikhet i ekonomiska och sociala resurser,
- *Effektiv och ansvarig styrning* dvs. att det offentliga förmår lösa kollektiva problem på ett acceptabelt och effektivt sätt i överensstämmelse med de politiskt formulerade handlingslinjerna.

Ännu ett femte ideal tillfogas slutrapporten:

- Ett samhälle präglad av tillit, tolerans och hänsyn till gemenskapen.

Magtutredningens slutrapport belyser därefter nationalstatens omvandlade villkor i förhållande till överordnade förändringsprocesser som bl.a ställer nya krav på kvalifikationer och kunskapsresurser i informationssamhället. För den enskilda medborgarens engagemang och deltagande uppmålas en bild av stigande politiskt intresse och fortsatt vitalt föreningsliv under de senaste 30 åren i Danmark.

Det formella politiska systemet – den ”stora” demokratin – har överlevt genom decentralisering av makt till kommunerna och överlåtelse av maktfunktioner till EU – och samtidigt tvingats utveckla nya styrelseformer, från *government* till *governance*. Även den kommunala självstyrelsen är under press gällande ekonomi och styrbarhet, men har samtidigt fått ett tillskott av lokalt folkligt deltagande enligt forskningssiffrorna.

Medbestämmandet i vardagen – den ”lilla” demokratin – är enligt utredningen fortfarande på internationell toppnivå; hälften av föräldrarna försöker under en 12-månaders period utöva inflytande på barnens dagis eller skola, bara för att ta ett exempel på *upplevda påverkningsmöjligheter*.⁶

Vad är hemligheten bakom de tämligen optimistiska danska tongångarna i *Magtutredningen*? En fungerande demokrati måste ju även förutsätta ett fungerande system för demokratiträning och öppna kanaler för aktivt medborgarskap enligt tesen om att demokratin inte reproduceras av sig själv utan överlever och förnyas genom medborgarnas socialisering och upplevelse av äkta inflytande.

⁶ *Magtutredningen*, sid. 65. Flera andra positiva resultat redovisas också i kapitlet.

Det konkluderande kapitlet återgår till de inledande två frågorna och ser bl.a. förändringar i maktfördelningens karaktär. Politiken har blivit mer individualiserad, vilket tar sig uttryck i ett förändrat medborgarinflytande:

”Det handlar mindre om politik och mer om konsumentinflytande och påverkan på arbetsplatsen, och det handlar mindre om beslutens tillblivelse och mer om deras implementering. Och det ena kan inte utan vidare ersätta det andra. Det är skillnad mellan att ha inflytande på skolloven eller på förhållandena i 4A i ens eget barns skola. Det innebär inte att aktiviteten är snävt egoistiskt motiverad, men att räckvidden är smalare än den var tidigare.”⁷

Det politiska deltagandet har inte minskat, trots att partierna förlorat medlemmar; snarare ökar det lokala och nationella deltagandet som också är jämnare fördelat mellan olika social- och yrkesgrupper. Men det finns inte enligt utredningens resultat skäl att slå sig till ro om demokratins tillstånd; de största skiljelinjerna går mellan de välbärgade och de socialt marginaliserade och mellan majoritetsbefolkningen och etniska grupper.

Läs mer på <http://www.ps.au.dk/magtutredningen.htm>

Norge

I Norge genomfördes den första moderna nordiska makt- och demokrati-utredningen genom Maktutredningskommitténs arbete under åren 1972 till 1982. Avsikten var dels att analysera maktens fördelning i Norge och därpå utveckla demokratin

En förnyad storsatsning gjordes ett par decennier senare genom *Makt- og demokrati-utredningen* (1998-2003), vars slutrapport *Makt og Demokrati*⁸ i augusti 2003 avgavs till Arbeids- og administrasjonsdepartementet. Själva arbetet genomfördes och koordinerades av en fem personers forskargrupp i samråd med ett rådgivande utskott. Därutöver engagerades totalt ett par hundra forskare, medan 50 böcker och 77 rapporter utgavs. Det ursprungliga mandatet för forskargruppen gällde det norska folkstyret och speciellt den representativa demokratins utmaningar i tre frågor:

- a) på vilket sätt påverkas individens möjligheter till inflytande och medverkan i organisations- och samhällslivet?
- b) hur påverkas det politiska systemet och styrningsorganen?
- c) hur påverkas förhållandena mellan a) och b)?

Slutrapporten karakteriseras av långtgående omvärldsanalyser, där den politiska, ekonomiska och ideologiska makten ses utifrån globaliseringens och individualiseringens perspektiv. *Demokrati* tolkas i detta sammanhang som ett begrepp med olika betydelser: 1. en statsform med folkstyre 2. rättigheter och

⁷ *Magtutredningen* sid. 367 min övers.

⁸ *Magt og Demokrati. Slutrapport fra Makt- og demokratiutredningen*. NOU 2003:19

rättsstat 3. aktivt deltagande 4. en gemensam värdegrund som står över de politiska konflikterna.⁹

Den norska makt- och demokratiutredningen påvisar att det formella politiska systemet är på reträtt, men detta beror på vilken demokratitolkning som används. Det politiska systemets reträtt bevisas med hänvisningar till medborgarnas minskade intresse för politik – i en medborgarundersökning svarade endast 20 procent att politiken var viktig för dem – samtidigt som de politiska partierna förändrats från medlemsbaserade masspartier till toppstyrda nätverkspartier. Minoritetsparlamentarismens och den fragmenterade statens problem berörs också

Rapporten nämner det aktiva deltagandet, även kallad dialog- eller deltagardemokrati, som inte enbart fäster sig vid formella uttryck för demokrati utan även inräknar nya påverkningsmöjligheter på lokal, nationell eller övernationell nivå genom aktioner, kommunikation och lobbyverksamhet. Det generella politiska intresset har inte avklingat i Norge, men tagit sig fram längs andra kanaler än partier och breda medlemsorganisationer.

Engagemanget i frivilligt föreningsarbete går enligt rapporten i riktning mot en ökning i organisationsaktiviteten i mer oförpliktande och informella former inom närmiljö, kultur och fritid. Det organiserade föreningslivet har traditionellt varit ihopkopplat lokalt, regionalt och nationellt. Men denna koppling är idag starkt reducerad, vilket betyder bl.a. att relationen mellan medlemsantal och reellt politiskt inflytande blivit alltmer asymmetrisk, vilket i sin tur lett till ökad centralisering och professionalisering inom organisationerna.

Här och nu-engagemang och nya former för frivillighet har banat väg för en utveckling från mötesdeltagande till ad hoc-aktioner, enligt analysen. En delrapport, *Ungdom og makt*¹⁰, slår fast att ungdomars nya engagemang bör kompletteras av skolan som skall ge de behövliga kunskaperna och färdigheterna för demokrati, speciellt IKT-färdigheter. Analysen visar också en tendens att ersätta korporativismen med lobbymakt inom de stora frivilligorganisationerna. På lokal nivå har privatiseringsvågen och *New Public Management* i sin tur skapat en nyorientering i produktionen av välfärdstjänster.

Makt- och demokratiutredningens slutrapport påvisar ytterligare ökade klassklyftor, en etniskt delad arbetsmarknad och politikens medialisering som en form av redigerad offentlighet. Sammantaget blir det en rätt dystert bild av utvecklingen i Norge. Vilka konklusioner erbjuds läsaren? Också här är slutrapporten provocerande neutral - inga recept på hur demokratis utmaningar skall mötas erbjuds.

I remissdebatten kring Makt- og demokratiutredningen påpekar bl.a. Voksenopplæringsforbundet (Vofo) att utredning mest är upptagen av den formella demokratin. Folkrörelsernas förvittring är inget självändamål, utan processen handlar även om en frånvaro av "...steder for folkeopplysning og demokratisk praksis

⁹ NOU 2003:19, sid. 13f.

¹⁰ *Ungdom og makt. Konferanserapport*. Makt- og demokratiutredningen, rapport nr 30. 2001 Oslo:UniPub

gjennom læring.”¹¹ Deltagande och dialog behövs för att främja levande lokaldemokrati och aktivt medborgarskap, genom bl.a. internet, skolkretsen, föräldragruppen eller lokalföreningen, men också meningsbildande redskap genom studiecirklar, mötesplatser och massmedia.

Sluttrycket av den norska makt- och demokratiutredningen beror på vilken demokratitolkning som väljs för ett samtal kring resultaten. Så som John Dale¹² påpekat, beror det på *demokratiförståelsen* hur vi läser konklusionerna i denna och de övriga nordiska maktutredningarna. För det ”traditionella” politiska systemet och organisationssamhället är slutrapporten obekvämläsning – men just detta faktum borde stimulera till en konstruktiv deliberativ diskussion om åtgärder och nya handlingslinjer, i Norge men också i övriga Norden. Läs mer på <http://www.sv.uio.no/mutr/>

Sverige

Grunden för svensk demokratidebatt under 1980- och 1990-talet lades av två stora demokratiprojekt¹³:

Folkstyrelsekommittén (1984-87) som handlade om att utveckla den representativa demokratins funktionalitet, speciellt genom att stärka riksdagens roll och utveckla valsystemet i allmänna val. Man ville även öka medborgarnas intresse för de politiska partierna.

Maktutredningen (1985-90) fick i uppgift att forska i hur makten fördelas i det svenska samhället (näringsliv, folkrörelser, offentlig sektor och media) och hur medborgarna kunde utöva inflytande på de egna livsvillkoren. Utredningen engagerade en rad forskare och bidrog till en omfattande forsknings- och dokumentationsverksamhet, som kulminerade i slutrapporten *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:4).

I mitten av 1990-talet tillsattes *Demokratiutvecklingskommittén* (1995-96), som i sin slutrapport *På medborgarnas villkor - en demokratisk infrastruktur* (SOU 1996:162) bl.a. föreslog att EU-frågorna skulle göras mer tillgängliga för medborgarnas inflytande.

Det stora projektet inför 2000-talet blev den parlamentariskt sammansatta *Demokratiutredningen* (1997-2000), som i sin slutrapport *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet* (SOU 2000:1) sammanfattade och utvärderade de tidigare gjorda svenska demokratiutredningarna och producerade nytt material i form av 13 forskarvolymerna och 32 småskrifter. Men förutom slutprodukterna var själva processen för utredningen viktig, med fokus på ”demokratiens huvudmetod – samtalet”¹⁴ vilket syntes i form av webbplatsen Demokratitorget och ett antal seminarier, utställningar och samarbete med organisationer och andra kommittéer,

¹¹ Sturla Bjerkaker: En kommentar fra Vofu till slutrapporten. 10.6.2004, sid. 2

¹² John Dale: *Makt- og demokratiutredningarna i Norden. Hva er status*. Föredrag på FNV-seminariet *Folkeopplysningens demokratifremmende rolle* Åbo Finland 4-6.6.2004.

¹³ Här refereras kort till Mutanen 2004, sid. 31-35.

¹⁴ *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet* SOU 2000:1, sid. 9. Se webbplatsen <http://www.demokratitorget.gov.se>

speciellt Ungdomarnas demokratikommission. En viktig markering var att funktionshindrade grupper – synskadade – direkt kunde följa utredningens arbete.

Begreppet demokrati definieras i Demokratiutredningen som en *rörelse-riktning* som bör upprätthållas och utvecklas: ”Ett demokratiskt styrelseskick förutsätter att en medborgaranda av ömsesidig respekt och tillit hålls vid liv i familjen, på arbetsplatserna, i förskola och skola, i civilsamhället och naturligtvis också i politiken.”

Hänvisningen till *medborgarandan* utvecklas i Demokratiutredningen till ett moraliskt resonemang kring *människovärde* och *medborgardygder*, som närmar sig ett individuellt demokratiideal. Demokratins människosyn bygger på en ”...oavvislig tilltro till varje medborgares kapacitet att lära sig av sina erfarenheter, skaffa sig kunskap och bilda sig en uppfattning”, medan medborgarandan formas av dygderna ”...kritisk rationalism, laglydighet och solidaritet.”¹⁵

Demokratiutredningens grundhållning blir intressant om man ser på dess innehåll och resultat ur ett livslångt lärandeperspektiv. Demokratiska värden hos medborgarna skapas inte ur ett tomrum, utan är resultat av en livslång, lärande socialiseringsprocess. Ta t.ex. medborgardygden *kritisk rationalism* vari ingår ”..en vilja att sätta sig in i olika frågor, ifrågasätta, engagera sig, ta ansvar, ta initiativ och försöka förstå också hur andra resonerar. Vad som avses är en strävan efter bildning som ömsesidig process där olika kunskaper och värden möts och tillsammans lägger en moralisk grund för argument och ställningstaganden.”

Slutrapportens demokratisyn mynnar ut i en argumentation för ”en deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter”. Med denna syn som grund analyseras sedan den representativa demokratin och medborgarskapsfrågor, med betoning på förekomsten av samtalsprocesser och offentliga mötesplatser för medborgarna mellan valen, i stället för ensidigt elitistisk betoning av val och majoritetsbeslut. Att enbart rösta räcker inte: ”En demokratisyn som tilldelar själva deltagandet en central roll bör kraftfullt försvaras därför att den leder till att oundgängliga medborgardygder fostras.”

Demokratiutredningen talar om fostran i samband med medborgardygdena. Hur syns detta i praktiken? En av Demokratiutredningens skrifter, *Gör barn till medborgare!*¹⁶ pläderar mot en vanlig syn att se barnen som ännu-inte-medborgare, och för en syn som autentiskt inkluderar barnen i demokratin genom att barnen blir hörda via Barnombudsmannen och att de får möjlighet att själv agera t.ex. inom den egna kommunen. Dessutom behöver vissa förutsättningar uppfyllas:¹⁷

- att barns basala behov tillgodoses genom bl.a bra barnomsorg, hälsovård och skola,
- att barns rättigheter och uppväxtförhållanden bevakas av vuxna även utom familjen,

¹⁵ SOU 2000:1, sid. 17f.

¹⁶ Kristina Engwall: *Gör barn till medborgare! Om barn och demokrati under 1900-talet*. Demokratiutredningens skrift nr 4. SOU 1998:97.

¹⁷ SOU 1998:97, sid. 117f.

- att barns speciella behov och deras behov av barnexpertis tillgodoses resursmässigt,
- att det skapas kanaler för barn att förmedla sina kunskaper till de vuxna,
- att barn ges möjlighet att ta politiska initiativ.

I en annan av Demokratiutredningens skrifter diskuteras *Det unga folkstyret*¹⁸ med speciell betoning på ungdomars liv i och efter skolan samt deras villkor för samhällsengagemang. Forskarvolymen antyder att det inte är lätt att formalisera medborgarutbildning inom ramen för skolans schema: ”Själva undervisningen i medborgarskap förvandlar lätt demokrati till något avlägset, abstrakt och formellt.” Elevernas direkta inflytande kan inte heller begränsas till styrelser med elevmajoritet.

I samma skrift kritiserar 1990-talets kommunala projekt för arbetslösa ungdomar, och det faktum att det finns ett allt större utanförskap i multietniska svenska förorter. Och den accentuerade individualismen leder till en återvändsgränd, ett slags oförlöst politiskt engagemang, en vilja att vara aktiv men inte kunna. Rapporten *Det unga folkstyret* pekar på att man inte skall ställa orealistiska förväntningar på den växande generationen unga medborgare, utan istället agera utgående från nutida sociala och pedagogiska realiteter gällande det aktiva medborgarskapets socialisering.

Barn och ungdomar utvecklar inte medborgardygder inom en enda arena, utan det behövs en dynamisk samverkan mellan fostrande och stödande instanser kring den ungas socialisering till ett aktivt och demokratiskt medborgarskap. I Demokratiutredningens slutsatser manifesteras detta på flera punkter:¹⁹

1. *Stärk den demokratiska medvetenheten.* Här åläggs folkbildning och forskning ett speciellt ansvar, men alldeles särskilt skolan, som skall ”..förbereda de uppväxande medborgarna för ett deltagande i den stora demokratins frågor. Den måste utveckla kunskaper om och insikter i konkurrerande samhälls- och historieuppfattningar och dess konsekvenser – och själv vara en demokratisk miljö som tillåter oenighet. Det som gör demokratin till demokrati är inte att vi är eniga utan att vi har rätt att vara oeniga och t.o.m. uppmuntras därtill. Utbildningssystemet är en central mötesplats för skilda kulturer och synsätt. Där kan vi utveckla en förmåga till samtal och en ömsesidig respekt kring de frågor som binder oss samman: Hur ska vi umgås, hur ska samhället utformas, och hur ska vi lösa konflikter utan våld eller hot om våld? // Skolan får emellertid inte bara ha till uppgift att *lära ut* kunskaper om demokrati, moral och kritiskt tänkande (bl.a kring mediernas nyhetsförmedling). Den måste också vara en demokratisk arena; eleverna måste få uppleva demokrati i praktiken.”

2. *Utveckla deltagandet!* Deltagandet är inte bara högt valdeltagande, vilket naturligtvis också är eftersträvansvärt. Alla medborgare bör ges möjlighet att delta i diskussioner före beslut och mellan val, i sann deliberativ anda. För att uppnå detta menar Demokratiutredningen att jämställdhetsarbetet mellan kvinnor och män bör fortsätta, att dialog upprättas till ungdomars nya sociala rörelser och subkulturer, att

¹⁸Erik Amnå (red): *Det unga folkstyret*. Demokratiutredningens forskarvolym VI SOU 1999:33.

¹⁹ SOU 2000:1, sid. 240f. Här upptas de två för denna utredning mest centrala punkterna.

extra mobilisering sker bland invandrare och långtidsarbetslösa för deras integration, samt att funktionshindrade ses som likvärdiga medborgare med samma grundrättigheter som alla andra.

Civilsamhället – olika medborgarsammanslutningar - beskrivs i Demokratiutredningen som ett demokrativärde i sig: ”I föreningslivet utvecklas demokratiskt tänkande. Man lär sig samarbeta och utveckla ett ömsesidigt förtroende för varandra. Där jämkas medlemmarnas åsikter samman till gemensamma idéer och strävanden. Beslut fattas, för vilka deltagarna tvingas ta ett gemensamt ansvar. Denna för demokratin viktiga egenskap, som kan liknas vid demokratisk fostran, utgör föreningslivets *horisontella* kapacitet, enligt vilken medborgare lär sig samverka och finna gemensamma lösningar. Vissa sammanslutningar kan även spela en *vertikal* roll. Den betonar föreningslivets och organisationsväsendets möjligheter att vara en mobiliserande kraft i samhället.”

Samtidigt problematiserar rapporten de svenska folkrörelsernas betydelse utifrån nutida förändringar: traditionellt, frivilligt engagemang minskar medan tillfälliga insatser inom t.ex. sociala inriktningar ökar. I en omfattande forskarvolym under Demokratiutredningen, *Civilsamhället*²⁰ konstaterar Erik Amnå i förordet att ”..det finns ett slags kumulativitet i medborgarskapet. De högutbildade arbetar mer än andra med frivilligarbete. Varannan medborgare har tillgång till minst ett varaktigt nätverk där de träffas och gör saker tillsammans” men att var fjärde svensk inte alls tillhör någon förening eller något nätverk.

Samtidigt lyfter Amnå fram folkbildningens förmåga att ”värna och vårda ett (från staten, min anm) fritt och frivilligt bildningsideal.” Speciellt betonas studiecirkelnas frihets- och gemenskapsskapande roll, där ”..de utvecklar ett demokrativärde som tydligt präglas av att deltagarna är vetgiriga, nyfikna gemenskapssubjekt i en frihetligt orienterad verksamhet. Inte minst i jämförelse med andra utbildningsformer framstår denna särart som särskilt demokratiskt värdefull.”

Demokratiutredningen pekar på flera ställen på en intressant tendens, nämligen att ökad statlig korporativism och styrning av både föreningsliv och folkbildning tenderar att begränsa dessas demokratiska legitimitet och påverka negativt det medborgerliga deltagandet; ”Den folkbildande verksamheten och folkrörelsernas arbete som demokratifrämjare kompliceras ytterligare av att stat och kommun alltmer har kommit att lägga sig i verksamheten.// På grund av detta styrs organisationerna därigenom inte av sin egen idé oberoende av olika maktgrupper, som är en av huvudavsikterna med föreningslivet, utan blir istället integrerad av den offentliga sfären.”²¹

Som en uppföljning på Demokratiutredningens omfattande arbetsprocess startades av Justitiedepartementet i Sverige ett demokratiutvecklingsprogram med namnet *Tid för demokrati* (2000-2002).²² Programmets syfte var att finna åtgärder för att konkret utveckla medborgarnas aktiva deltagande i demokratin. Programmet utvecklade

²⁰ Erik Amnå (red): *Civilsamhället*, Demokratiutredningens forskarvolym VIII.SOU 1999:84, sid 4f.

²¹ SOU 2000:1, sid. 199.

²² Här refereras till utvärderingsrapporten Lindqvist, Sara & Nord,Lars: *Demokrati tar tid- Utvärdering och analys av Justitiedepartementets demokratiutvecklingsarbete 2000-2002* (2003)

också webbplatsen Demokratitorget och speciellt dess diskussionsforum. Från deliberativa utgångspunkter ville man fortsätta Demokratiutredningens arbete genom tre aktiviteter:

1. Nationellt rådslag om demokrati och delaktighet: en rad myndigheter, kommuner, landsting och organisationer samt över 500 medborgare fick ge sina synpunkter på Demokratiutredningens slutrapport.
2. Stöd för demokratiutveckling: totalt beviljades stöd för 139 ettåriga projekt, som enligt förordningen var av "...folkbildningskaraktär i syfte att öka deltagandet i den demokratiska processen. Bidrag kunde också lämnas till projekt som utvecklade den lokala demokratin och till 'skola och demokrati'".²³ I utvärderingen fick projekten redovisa för åtta demokratiaktiviteter hur projektet aktiverat deltagarna: ökat sina kunskaper i demokrati, diskuterar samhällsfrågor med sin omgivning, följer de samhällsfrågor som diskuteras i media, valdeltagande, kan tänka sig förtroendeuppdrag, skriver insändare i lokal press, engagerar sig i politiska partier, deltar i politiska möten. Resultaten från projekten var mycket goda, 89% svarade att målen uppfyllts helt eller delvis.
3. 80-årsjubileum av den allmänna rösträtten: magasinet *Röster* skapades, seminarier ordnades och en forskarantologi publicerades. Materialet spreds över hela Sverige till gymnasieungdomar, och även till bl.a. folkhögskolor och bibliotek.

Som helhet verkar Demokratiutredningen och uppföljningen genom Tid för demokrati-programmet visa, att en analys och utveckling av demokratin genom samtal kräver - tid. Demokratin står aldrig still, den består av mångfacetterade rörelseriktningar. Men det behövs också målmedvetna satsningar från policy-skapare och andra beslutsfattare att snabbt ta del av färsk forskningresultat och erfarenheter på olika nivåer. Den svenska regeringen reagerade fort och gav uttryck för den politiska viljan i propositionen *Demokrati för det nya seklet*.²⁴ som angav de långsiktiga målen för demokratipolitiken i Sverige in på 2000-talet.

Läs mer på <http://www.regeringen.se/sb/d/1487>

²³ *Demokrati tar tid* 2003, sid. 6.

²⁴ *Demokrati för det nya seklet* Prop. 2001/02:80